

**Надія
МІРОШНИЧЕНКО**

Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»

Невідома-відома споруда у Глухові

Історія будівництва відомої усім глухівчанам споруди під народною назвою «Теремок», що стоїть навпроти Спасо-Преображенської церкви, до недавнього часу була оповита таємничістю. За радянської доби тут знаходився кондитерський магазин, на початку 2000-х років його приміщення Національний заповідник «Глухів» використовував під експозиційні площі, а зараз тут розміщується кав'ярня. Деякі історики відносять «Теремок» до комплексу споруд Спасо-Преображенської церкви, а старожили пов'язують його виникнення з улаштуванням у місті на початку ХХ ст. водозабірної свердловини з водонапірним баком, про що згадує глухівський краєзнавець Ігор Іванович Сбитний у своїй статті «История водоснабжения Глухова», опублікованій в «Соборному майдані» в № 6 (54) за 2012 р. Але остаточні відповіді на питання ким, коли та за яких обставин зведена ця споруда були нещодавно знайдені автором статті у Державному архіві Чернігівської області.

«Александр Николович Терещенко в письме от 12 июля сего года на имя городского головы, выражая сочувствие Городской Думе по поводу избрания ею места для поставки памятника покойному отцу его, Николе Артемьевичу Терещенко, на площади между церквями Спасской и Трех-Анастасиевской, и желая прийти на помощь Городскому Управлению в приведении означенного места в такое его состояние, которое бы наиболее

«Теремок». Фото 1920-х років

отвечало его новому назначению, заявляет, что им из своих средств израсходовано более 3000 руб. на устройство взамен прежнего колодца – нового артезианского колодца с насосом и башней при нем с теплым помещением для сторожа и железным баком для воды. Так как работы эти в настоящее время уже закончены, то А.Н. Терещенко, передавая все это в полную собственность и распоряжение города, просит ходатайствовать перед Городской Думой об учреждении при артезианском колодце сторожа с тем, чтобы на него была возложена обязанность наблюдать как за исправностью колодца, так равно за порядком и исправным состоянием Спасской площади со всеми

находящимися на ней сооружениями, фонарями, посадками и цветниками, причем на содержание означенного сторожа он готов вносить ежегодно в кассу Городского Управления по 240 руб. при условии, что означенная площадь со всеми на ней сооружениями и украшениями будет содержаться в полном порядке» (ДАЧО, ф. 145, оп. 1, спр. 435).

В свою чергу міська дума одностайно ухвалила рішення доручити міському голові висловити вдячність Олександрі Ніколовичі Терещенку за подарований ним місту Глухову артезианський колодязь на Спаській площі з усіма спорудами при ньому. Також дума прийняла пропозицію О. Терещенка і зобов'язалася заснувати посаду наглядача.

**Світлана
ЖУКОВА**

**Заступник генерального
директора Національного
заповідника «Глухів»**

19 січня 2018 р. виповнюється 115 років від дня смерті відомого українського підприємця, цукрозаводчика і мецената Ніколи Терещенка. Він прожив довге і наповнене громадськими справами життя, ставши для Глухова «піонером благодійництва».

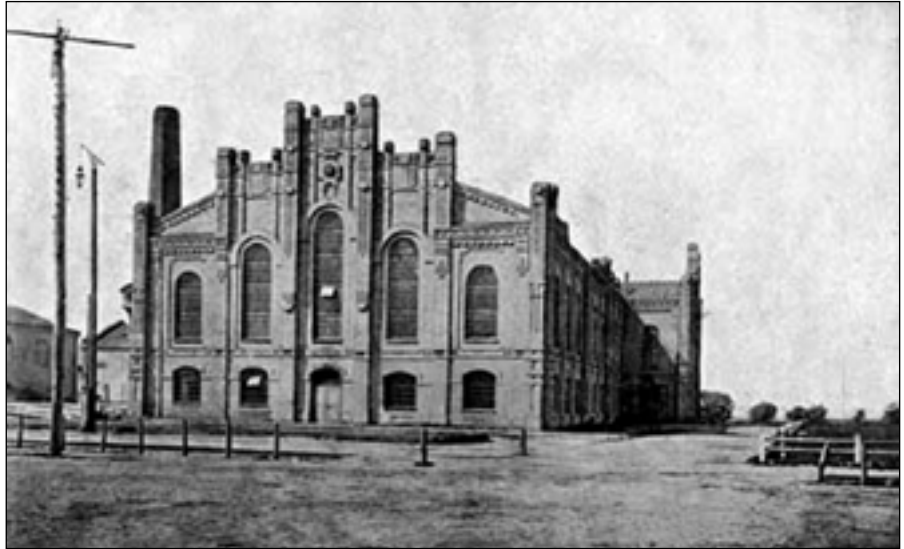
14 жовтня 1899 р. Нікола Терещенко, відзначаючи свій 80-річний ювілей, прийняв близько 150-ти депутацій від міських влад, громадських комітетів робітників і службовців цукрових заводів, учнів шкіл і гімназій, отримав велику кількість вітальних адрес, телеграм, листів. З цієї нагоди у Володимирському соборі м. Києва був відправлений урочистий молебень, а для бідних людей в ідальні Київського благочестивого товариства влаштований обід на 1200 чоловік. Таке навантаження не могло не позначитися на стані здоров'я мецената. Воно й до того вже було підірвано наслідками перенесеного у 1892 р. грипу.

Готуючись до неминучого, Нікола Артемійович 20 травня 1900 року запросив до себе мирового суддю К.О. Іванова-Камаєва і в його присутності разом із домовласником В.М. Карамзіним склав докладний духовний заповіт, визначивши при цьому своїх головних спадкоємців на капітал і нерухомість, яка оцінювалась у 30 млн. крб. за цінами державної скарбниці.

Головним спадкоємцем Нікола Терещенко, як це зазвичай буває у багатодітних сім'ях, призначив старшого сина Івана, який мав успадкувати майже всі нерухомі маєтки батька в Курській, Харківській, Орловській та Чернігівській областях. Одночасно Івану Ніколовичу передавалося 160 паїв Товариства братів Терещенків і 300 тис. крб. на капітальний ремонт Тьоткінського цукрового заводу. Синам Івана – Михайлу і Ніколі – дід заповів по 600 тис. крб. для успішного ведення господарства відповідно у Тьоткінському і Михайлівському маєтках.

Майже через три тижні після смерті Ніколи Артемійовича Іван Ніколович помирає, так і не вступивши

Духовний заповіт Ніколи Терещенка

Цукровий завод Терещенків у Тьоткінському маєтку. 1908 р.

у право на спадщину. Відтак вона перейшла до його 17-річного сина, Михайла Івановича, у майбутньому – двічі міністра Тимчасового уряду, який своїми власними і успадкованими капіталами гарантував позики Росії для оснащення армії під час Першої світової війни. Як відомо, радянська Росія відмовилася платити по боргам колишньої держави, і міжнародні кредитори за рахунок погашення боргів відібрали у Михайла Терещенка все, що він мав.

Другий син Ніколи Терещенка, Олександр, отримав від батька маєтки у Волинській губернії, у с. Макиївці Черкаського повіту Київської губернії та 100 паїв Товариства.

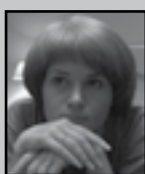
Улюблений Андрушівський маєток, куди родина Терещенків виїжджала влітку на відпочинок, Нікола Артемійович заповів онуку Ніколі Олександровичу, а неодруженій доньці, Ользі Ніколівні, – маєтки при с. Кирилівка Звенигородського повіту Київської губернії, київський будинок і садибу у складі Головківського маєтку. Наймолодша донька Єфросинія успадковувала капітал у розмірі 250 тис. крб., а найстарша, Варвара Ніколовна, з чоловіком Богданом Ханенком – 300 тис. крб. у державних відсоткових і цінних паперах.

Залишається невідомим, чому повз увагу мецената пройшла донька Марія, хоча для її чоловіка О.В. Іващенко

призначався капітал у 100 тис. крб. цінними паперами. Значні грошові суми були передбачені онукам: дітям Івана Ніколовича Пелагеї та Єлизаветі і дітям Олександра Ніколовича Марії та Ользі (по 100 тис. крб.), дітям Марії Ніколовни Надії (25 тис. крб.), Ользі (100 тис. крб.) та Віктору (1 тис. крб.).

У духовному заповіті Ніколи Терещенка обумовлювалися пожертви на заклади Глухова, збудовані коштом родини або за її сприяння: ремісниче училище, дитячий притулок, лікарню св. Єфросинії, Федорівське міське трикласне училище, Глухівське благодійне товариство. Після смерті мецената мали отримати допомогу Глинський, Гамаліївський, Молчанський, Софроніївський монастирі і глухівські храми: Миколаївський, Троїцький, Спасо-Преображенський, Різдва Богородиці на Веригіні, Вознесенський, Трьохсвятительський, Покровський, Трьох-Анастасіївський, домовна церква при чоловічій гімназії.

Терещенко з притаманною йому ретельністю передбачив усе, навіть повний, після його смерті, розпродаж цукру і приєднання виручених від цього грошей до загального капіталу, погашення боргів і строки виплати належних спадкоємцям сум упродовж місяця, що запобігало у подальшому виникненню родинних суперечок.

**Вера
НАЗАРОВА**

Генеалог
г. Москва

Продолжение.

Начало в № 1(61), 3(63) – 6(66) 2014 г., № 3(69) – № 6(72) 2015 г., № 1(73), № 3(75) – № 5(83) 2017 г.

ЯНОВА

Завершая рассказ о семье Рыбальских-Бутевичей, вернемся к стенам Спасо-Преображенской церкви, где в числе нескольких других таких же, лишившихся своих исторических мест, памятников можно найти надгробие с могилы Надежды Ивановны Яновой, когда-то похороненной у стен этого храма. Надежда Ивановна была первой и единственной среди 9-ти детей дочерью флота капитана 2 ранга Ивана Васильевича Рыбальского-Бутевича и его супруги Елизаветы Михайловны. Рыбальские-Бутевичи имели приобретенные ими земли в дачах города Глухова и 2 дома на Спасской улице в приходе Спасо-Преображенской церкви. В нее Рыбальские-Бутевичи ходили, в ней крестили своих детей. У Елизаветы Михайловны, урожденной Степеровой, было доставшееся ей от отца и деда имение в селе Коренское Рыльского уезда Курской губернии. После смерти Елизаветы Михайловны все имения родителей были поделены между детьми. Единственной дочери досталось Коренское. К тому времени Надежда Ивановна уже была замужем за коллеж-

*Надгробие с могилы
Надежды Ивановны Яновой*

Тропинками глуховских кладбищ

ским советником Федором Антоновичем Яновым, глуховским дворянином, владевшим вместе с многочисленными родственниками селом Яновкой.

Надежда Ивановна Янова скончалась 23 января 1895 года и была похоронена у стен Спасо-Преображенской церкви. Место ее погребения неизвестно, однако памятник сохранился и стоит в пределах ограды храма. На памятнике выбита дата рождения Надежды Ивановны – 17 сентября 1840 года, однако архивные источники указывают на 1836 год. Остались ли у четы Яновых потомки установить не удалось.

СПАНОВСКИЙ

Продолжая рассказывать о памятниках, сохранившихся возле ограды Спасо-Преображенской церкви города Глухова, нельзя не обратить внимание на белый мраморный монумент с изящным венком роз, стоявший когда-то на могиле потомственного дворянина, титулярного советника Павла Степановича Спановского. Он родился 29 августа 1848 года и прожил всего 40 лет. В 1866 году Спановский вступил на военную службу в 130-й Херсонский полк, затем окончил Одесское Пехотное Юнкерское Училище, по окончании которого служил в 58-м Пехотном Пражском Генерал-Адъютанта Графа Лидерса полку, в 16-м и 18-м стрелковых батальонах. В июле 1874 года прапорщик Спановский вышел с военной службы в отставку и 1 сентября 1874 года был определен на гражданскую службу в Управление акцизными сборами Херсонской губернии. Несмотря на жизнь вдали от Глухова, Павел Степанович женился на глуховчанке. 12 февраля 1878 года в соборной Успенской церкви г. Александрии состоялось венчание Павла Степановича Спановского и дочери коллежского ассессора Варвары Петровны Козьма. С 1878 по 1882 год в этом браке родилось трое детей. Семья жила в Александрии до тех пор, пока 13 декабря 1883 года Павел Степанович не ушел в отставку, после чего Спановские вернулись в Глухов.

Скончался Павел Степанович 12 сентября 1888 года по роковому стечению обстоятельств именно в день рождения своего младшего сына Сергея. Когда Спановского не стало, детям было

*Монумент, стоящий на могиле
Павла Степановича Спановского*

от 6-ти до 10-ти лет. После смерти мужа Варвара Петровна потихоньку начала распродавать доставшиеся от Спановских имения. Опека посчитала, что она ведет развратный и расточительный образ жизни и учредила контроль над ее имуществом. Возможно, в этом и была какая-то доля правды, возможно, ей просто приходилось безумно сложно одной, без мужа, ставить детей на ноги и заботиться о текущем финансовом состоянии семьи, а может вообще приходилось с трудом сводить концы с концами. Тем не менее, Варвара Петровна поставила на могиле покойного супруга дорогой памятник, который был одним из наиболее красивых на погосте Спасо-Преображенской церкви.

Несмотря на все трудности, Варвара Петровна позаботилась и обо всех детях, дав им хорошее образование и постоянно участвуя в их жизни.

В заключение хочется добавить, что у стен Спасо-Преображенской церкви в 1898 году был похоронен коллежский советник Петр Гаврилович Козьма (отец Варвары Петровны), а в 1909 году там же нашел упокоение отставной подполковник Александр Степанович Спановский (родной брат Павла Степановича). Эти могилы не сохранились.

Продолжение в следующем номере

Спогади Олександра Олексійовича Карпекіна про вступну кампанію до Глухівського учительського інституту 1907 року

Віталій КРИЖАНІВСЬКИЙ
Кандидат історичних наук,
старший викладач ГНПУ
ім. О. Довженка

У фондах історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка зберігаються змістовні спогади освітництва О.О. Карпекіна про вступ та навчання в Глухівському учительському інституті за 1907–1910 рр. У цьому випуску газети «Соборний майдан» подаємо лише спогади про вступну кампанію за 1907 р. На жаль, відомості про автора побіжні. Відомо, що він народився між 1888 та 1890 рр. у Чернігові. 1904 р. О.О. Карпекін закінчив Чернігівське трикласне училище, у 1907–1910 рр. навчався у Глухівському учительському інституті та був направлений на роботу до одного із початкових навчальних закладів посаду Єліонка Чернігівської губернії. У роки Першої світової війни він навчався у Московському університеті. Доцільно припустити, що після його закінчення педагог працював у системі середньої освіти УРСР, оскільки у його спогадах комплексно та професійно розкривається освітня атмосфера учительського інституту. На 1967 р. він проживав у Полтаві, по вул. Інститутський проріз, у будинку № 7. Можливо, освітні значну частину свого життя пропрацював в цьому місті або в одному із урбанізаційних центрів Чернігівської, Полтавської або Харківської областей, оскільки підтримував зв'язки зі своїми друзями-однокурсниками.

«Глуховський Учительський Інститут»
(Воспоминания бывш[его] слушателя Института
Карпекина Ал. Ал. 1907–1910 г.)
«Tempora mutantur,
– etiam hamines mutantur»
(латинская пословица).

Глуховський Учительський Інститут оснований в началі 70-х років XIX століття і мав на меті готувати учителів для «городських училищ». Це були 3-х класні училища з 6-ю відділеннями: 1–3-є – I кл., 3–4-є – II кл., 5–6-є – III-й кл. Навчання 6 років. Такі училища були в губернських і уездних містах. По-

ступали в ці училища діти горожан, які за матеріальним і іншим обставинам не могли навчатися в середніх школах – гімназіях і реальних училищах. Навчалися тільки хлопчики.

Я сам закінчив таке трикласне училище в 1904-му році в г. Чернігове. Пізніше ці училища були переформовані в 4-х класні – з чотирма роками навчання. Ще пізніше ці училища були переформовані в «вищіє начальні училища» (в 1912 г.).

Ітак, Інститут готував учителів для цих училищ. Курс навчання в ньому 3-х річний, прийом – по конкурсному екзаміну. «В правилах» не було вказано на який-небудь освітній ценз при вступі. Може поступати людина з домашнім освітнім. Але більшість поступаючих були народні учителя. Для них був встановлений досить демократичний порядок: учитель давав інспектору народн[их] училищ заявлення, що він хоче держати екзаміни в Ін-ті. Інспектор повідомляв про це в Ін-т. Якщо, як це було з більшістю абитурантів, учитель проваливався на екзамінах, то місце учителя в школі за ним оставалось. Ім не треба було в Ін-т свідчення «о благонадежности» від поліції. Крім народних учителів було багато закінчених городських училищ і, звичайно, готуваних неск[ільки] років, а також і інший різний народ.

Глуховський Уч[ительський] Інститут до 1906 г. мав общежиття, де жили всі слухачі, забезпечувалися одягом і харчуванням.

Після 1905 г., як говорили, по вимогам слухачів, общежиття було ліквідовано, і слухачі жили в приватних квартирах, отримуючи від Інститута стипендію в розмірі 12 руб. 50 коп. в місяць (!) (150 руб. в рік).

В моє час общежиття вже не було. Считаю необхідним відзначити, що помічалася деяка «сімейна традиція» навчаючихся: учились по 2, а то і по 3 брата з однієї сім'ї. Щоб не бути голословним, наведу кілька таких сімей:

Адаменки – Василь, Тихон і Даниїл.
Фролови – з Хорольск[ого] уезду Полтав[ської] губ[ернії]. Закінчили давно. Василь Фролович був одночасно учителем образцового училища при Інституті, потім – учителем Чернігівської жіноч[ої] гімназії. Тихон Фроло-

вич був з 1907 г. студентом Київського Політехнічного Ін-ту і закінчив його.

Данилевські – Митрофан Михайлович і його молодший брат (не пам'ятаю імені).

Бельмаси Семен і Михайл Федоровичі.

Карпекини Володимир і Олександр Олександровичі.

Черненки – два брата, один раніше мене на 1 рік, інший пізніше на 2 роки.

Вурові – Євгеній і Юрій (не пам'ятаю імені).

І, очевидно, були ще, але я пишу за пам'яті про тих, кого вона зберегла. Видно, для людей малоимущих і бідних Інститут був способом «вийти в люди» і отримати шматок хліба, якщо людина була здатна до навчання.

І ось насувала осінь. «Шумить, гремит» місто Глухів: наїхала темна «конкурентів» – так називалися жадущі держати вступні екзаміни. Куди людей звідси тільки не?! Попробуємо як-то розібратися.

Здание Інститута знаходилося в обширному порожньому дворі, обнесеному простим дерев'яним забором. При вході во двор – зліва був невеликий лісок – клени і інші листяні породи – і серед них – скамейки. Звідси набито конкурентів, як сельдей в бочку!

Звичайно – у скам'янку – ораторствує хто-небудь з конкурентів: це людина, «який усе знає» (!): і скільки душ приїхало, і які екзаміни, питання, задачі і проч., які учителя Інститута хороші і які «режуть» – і т. д. – одним словом – усе! Оратора чинно і уважно слухають, особливо «первах» – приїхавши першим раз. Пізніше виявляється, що оратор приїжджає уже по третєму, а то і по четвертому разі! Естесно, що у нього великий досвід!

Конкурентів можна було розділити на такі групи:

Сильні вчителі – років по 25–30, звичайно закінчили вчительські семінарії, вже женаті, деякі були в шлюбі з жінкою – женою, дітьми. Вони трималися стороною від гуляючої толпи конкурентів, однак прислухувалися до розмови «в повітрі» слухачів про екзаміни. Було навіть випадком, що на мого майбутнього колегу по Ін-ту – Ковалькова Ємельяна Андреевича – «шепнули»: учитель Інститута! І понеслося: «А який предмет преподає?», «Строгий?» і т. д. І це дивно: Ємелья-

имел солидный вид, хорошую осанку, большие запорожские усы, одет в тройку и глажэ [...] многие учителя Ин-та!

Какое же было разочарование, когда этот Емельян Андреевич сел за парту на экзаменах и дрожал, как осиновый лист!

Второй группой надо отметить более молодых учителей, окончивших учительские семинарии и работавших в так называемых 2-х классных сельских училищах Министерства Народн[ого] Просвещения. Эти держались уверенно, многие из них были знакомы по семинариям, но тоже прислушивались «чем пахнет в воздухе».

Третью группу составляли молодые люди, недавно окончившие городские училища. Это и был главный «контингент» слушателей «оратора» и сильно переживавший предварительные страхи экзаменов.

И последнюю – малую группу – составляли «прочие».

Каждый з конкурентов обязательно заходил в канцелярию Ин-та [...] – получены ли его документы, допущен ли он к экзаменам? – и вот здесь и начиналось «представление». В канцелярии «восседал» бывший эконо́м Ин-та Петр Диомидыч Кошевой. Это – высокий старик, с усами и бородкой, оч[ень] строгого вида, кроме того, с сильной тренировкой произвести впечатление.

Входит конкурент – здоровается. Петр Диомидыч едва кивает и делает длительную выдержку – молчит! Конкурент думает, что это – директор Ин-та! Затем, увидев, что у конкурента душа в пятках, Диомидыч встает и сурово спрашивает: «Что Вам угодно, молодой человек?». Бедный конкурент готов провалиться, но, наконец, излагает свою просьбу. Диомидыч важно достает списки, нарочито долго роется в них и, наконец, дает справку, что документы в порядке. Но этим дело не оканчивается: оказывается, конкурент из Полтавской губернии и Лохвицкого уезда – земляк! Здесь сердце старого полтавца не выдерживает, начинают расспросы и разговоры. Осмелевший конкурент решается спросить: «Много ли конкурентов?». Здесь Диомидыч наносит *sur de maitre*: «600 прошений!». Конкурент чуть не падает в обморок от такого количества! Тогда Диомидыч смягчает удар: «Триста назад отсланы – не в порядке документы!». Еле живой конкурент выходит из канцелярии, и через минуту во дворе, в леску гудят слова: «600 прошений, 300 назад отсланы!!!».

Особенно волновали конкурентов вопросы о документе от полиции «о благонадежности». На руки такой документ не выдавался, а полиция, по

Друзі по Глухівському учительському інституту О.О. Карпекін (ліворуч) та І.С. Кухтенко. 20 жовтня 1913 р. (із музейного фонду інституту)

просьбе конкурента, должна была прислать его в Ин-т. И здесь творились безобразия – полиция не торопилась! А без этого документа не допускались к экзаменам. И здесь Диомидыч часто «варил воду» из конкурента: делал вид, будто нет документа, несмотря на уверения, что полиция сказала, что документ отправлен. Волнения конкурента, наконец, прекращались: документ находился «в другой папке».

Конкуренты размещались на частных квартирах сами собой, никто об этом не заботился. Становились группами, и здесь замечалась та группировка, о которой я говорил. Где были у хозяек молодые девицы – там особо подбирали конкурентов, имея в виду будущих женихов. Любители «заложить за галстук», а также картежники быстро узнавали друг друга и составляли свои компании.

Во время этого съезда конкурентов,

обычно, слушателей Ин-та в Глухове не было – это были каникулы. Но если кто из них появлялся во дворе Ин-та, то к нему относились с благоговением и скрытой завистью. К его словам особо прислушивались и их ценили.

Так проходило несколько (3–4) дней перед экзаменами. Мало кто из конкурентов мог позаниматься и повторить кое-что к экзаменам, хотя некоторые и пытались. Но не было подходящей обстановки, и эти дни проходили в нарастающем напряжении и волнении, пока, наконец, не наступал решающий день экзаменов.

Это был «день творения мира» и «Ноевого всемирного потопы!» Первый экзамен – диктовка! Бедный конкурент переписал за лето уйму диктовок! Он знает на память и про «заячий тулупчик» (из «Капитанской дочки»), и про

Продовження на стор. 6

Продовження. Початок на стор. 5
Койшаурську долину («Герой нашого часу»), про Максима Максимовича і «Вчора я приїхав в Пятигорськ» і т. д. Хорошо поміни «Я сидів в березовій рощі коло половини сентября» [И. С.] Тургенева і його ребят із «Бежина луга», «Муму», не забув про «поючих дверях» і «Я дуже люблю скромну життя тих єдининних владетелів!!» («Старосветские поміщики»), «Шумит-гремит кінець Києва!» («Страшна месть» – [Н. В.] Гоголя) і, нарешті, «... їм знову перегородила дорогу ціла толпа музикантів, впереди яких отплясывал молодий запорожець, заломивши шапку чортом і вскинувши руками» («Тарас Бульба»)... І скільки ще диктовок із Л. Толстого і інших класиків!

Но зараз у конкурента все змішалось в голові, і він не може розібратися: ставити чи запятую, чи точку з запятою?

Це мало: об'явлено, що пропущене слово – це груба помилка (кінець!), що замінене слово – теж груба помилка! Читають текст один раз – і ніяких повторень: слухай і пиши! В

таких умовах не то що конкурент, а сам чорт ногу сломить! І ломали, да ще як! Солідний народний учитель багато років сам преподає російський мову і диктує диктовки, знає наизусть граматики, всі правила, самого Грота (Кодекс правил російск[ого] мови – канон), а потрапив сюди, написав – і 2!

Клянеться цей бідний конкурент, що він все написав правильно, але пропустив одне слово! Але клятва після екзамену нікого не приймає – і не слухає!

Ітак – написали! Поджилки трясуться у кожного, і пережить кінець цього дня і ніч – каторга! Лише поклонники Бахуса не унывають – пошли і «поливають» майбутні успіхи!

І ось настає ранок завтрашнього дня. Фомич – швейцар Інститута, служачий з основи, – звонить по телефону і говорить: «Перший телефон у Ворожбу!» В той час залізнична вузькоколійка їде із Глухова на ст. Ворожба, де була пересадка на широку колію.

Ітак, «На Ворожбу!».

Після смерті Фомича цю традицію успадкував його нащадок Захар.

Вивешені списки оцінок, і добра половина – провал! Толпа конкурентів бурлить, як море в непогоду! Возмущення, ругательства, загрози піти до «самого директора» і «покажу свою роботу!» і т. д. і т. д.

Но все це – впустили: написано! Двоєчники, після хвилювань і пояснень, сматывають удочки! Но і троечники, особливо «первахи», – впадають в паніку і, не беручи до уваги, що це конкурсні екзаменації, «отдають концы»!

Так проходить бурний день після диктовок, до вечора страсти декількох утихають, на дворі поредівші групи «щасливців» тихо обговорюють можливі задачі по арифметиці. Оратора вже і в пам'яті немає! Лише в наступному році він з'явиться у всьому своєму величчі і всезнайстві!

28/II. [19]67 Ал. Карпекін

Від редакції: з другою частиною спогадів О. Карпекіна можна ознайомитися на інтернет-ресурсі <http://issp.gpu.edu.ua> в архіві видання «Історичні студії суспільного прогресу», №4

**Олександр
МІРОШНИЧЕНКО**
Науковий співробітник
Національного
заповідника «Глухів»

Облога Глухівської фортеці 1664 року в листах польських офіцерів

У січні 1664 р. біля Глухова зосередилась польська армія Яна Казимира. Вона налічувала 20 тис. татар, 20 тис. польської кавалерії, 20 тис. козаків, 4 тис. німецьких драгунів, 12 тис. королівських гвардійців, 14 тис. польської і німецької піхоти та 2 тис. гусарів. Облогу Глухова 1664 р. можна без перебільшення назвати найбільшим випробуванням на міцність глухівської фортеці за весь час її існування. Це визначна сторінка не лише в історії міста, але й у всесвітній військовій історії. Незважаючи на велику кількість літературних та документальних джерел, присвячених даній темі, величезний пласт польських документів є маловідомим сучасникам. В першу чергу це пов'язано зі складністю перекладу та специфічністю проблематики.

В нашій статті ми познайомимо читачів із листами польських офіцерів з табору Яна Казимира, що були опубліковані в «Збірнику

пам'яток до історії польської» у 1859 р. Серед декількох десятків документів особливу цінність для нас представляють сім листів, написаних у Глухові. Вони адресовані польському коронному гетьману Любомирському. Ми подаємо тільки стилі переклади окремих уривків з листів, що стосуються осади Глухова.

З листа від п. Niezabitowskiego до п. Lubomirskiego можна зрозуміти, що 24 січня 1664 р. основне королівське військо знаходилося на відстані милі від міста. Днем раніше до Глухова поляки направили «російського воеводу» з гарматами (мається на увазі Івана Богуня), власним полком та полком королівської піхоти, але в фортеці заточився п. Дворецький, що прагнув за вірну службу московському царю отримати булаву. В ставці Казимира під час вечірні виник конфлікт з мурзами (керівниками татарських підрозділів) – вони не хотіли знімати головних уборів перед королем, що викликало непорозуміння у шляхтичів.

29 січня розпочався великий

штурм Глухова, в результаті якого загинула велика кількість польських офіцерів. Багато з них було поранено. У листі п. Незабітовський наголошував на невірності козацької частини королівського війська. Козаки не тільки не допомагали, але й перешкоджали успіху поляків. Для підготовки другого штурму король особисто зібрав раду. Перед атакою польських гусарів мав пролунати вибух міни, закладеної під фортечні укріплення. Дворецький, щоб відтягнути час для приведення фортеці у боєдатний стан, направив до короля на переговори декількох сотників, яким був висловлений ультиматум: «Або фортеця здається, або всі будуть вбиті». Ян Казимир, зібравши все військо та гармати, сам керував штурмом. Тим часом в містах Батурин та Новомлин почалися бунти. Король, не очікувавши такого збігу обставин, не залишив в багатьох тилкових містах військової залоги. Для придушення бунтів він був змушений відправити частину війська на захід.

Лист від п. Grotusa до п. Lubomirskiego датується 29 січнем 1664 р. У документі Гротус зосереджується на штурмі глухівської фортеці. Місто виявилось неприступним не тільки завдяки потужній фортифікації, але й упертості п. Дворецького. Штурм 29 січня тривав декілька годин, але при ніс польській стороні тільки великі жертви серед офіцерського і рядового складу війська. Не гаючи часу, поляками стороною було зроблено три мінні галереї, але їх вибухи не тільки не зашкодили фортечним валам, а й побили багато коронного війська, адже мінери не докопали шахт до стін фортеці. З листа стає відомо, що козаки Івана Богуна неохоче брали участь у військових діях. Тут же знаходимо прізвища знатних польських офіцерів, що героїчно загинули під Глуховом, зокрема п. Бакуна, Бріона, Ошопта, Торкіма та інших.

В листі п. Samuela Czaplickiego до п. Lubomirskiego, написаного 8 лютого 1664 р., зазначається, що два штурми глухівської фортеці не принесли успіху

Польський крилатий гусар XVII ст.
Реконструкція

польській армії, а облога міста, яка щодня забирає багатьох людей, скоро буде знята.

Лист від Szczesnego Potockiego Podstolego koronnego до Lubomirskiego описує перебіг подій облоги глухівської фортеці. Міста, що до цього траплялись на шляху польського війська, здавались йому без спротиву, але під Глуховом воно затрималось на декілька тижнів. Дворецький повикладав за вал всіх горожан, які підтримали прихід польського короля. Під час першого штурму польське військо втратило багато офіцерів, а козаки Івана Богуна неохоче лізли на вали. Щоб зменшити втрати у другому штурмі, були підготовлені дві міни, але вони також не дали результату. Отримавши звістку, що в тилах розгорілися бунти, король почав знімати облогу.

У листі п. Alexandra Polanowskiego до п. Lubomirskiego автор пояснює причини провалу штурмів Глухова. Вирушивши у похід, поляки не планували брати місто в облогу, адже воно було їх прикордонним пунктом. Але Дворецький, що їхав з Москви і зачинився в глухівській фортеці, порушив всі плани короля. Штурм 29-го числа був тактично не підготовленим. Для збереження коронного війська на глухівські вали відправили підрозділи Івана Богуна. Козаки не хотіли штурмувати місто, тому весь удар на себе прийняли польські офіцери. Король, який на той час знаходився на відстані мілі від бойових дій, дізнавшись про поразку, повернув з усім військом до Глухова і взяв його у облогу. У листі згадується і про невдале використання мін. Основною ж причиною зняття облоги глухівської фортеці стало наближення московських військ князя Черкаського до польсько-російських кордонів.

У листі п. Johana Magnusa Fon-Ornar до п. Lubomirskiego від 9 лютого 1664 р. наводиться інша дата приходу польських військ під Глухів. За словами автора, це сталося 23 січня 1664 р. Він називає Дворецького полковником, а гарнізон міста – упертими холопами, що не схотіли здаватися на милість королю. Декілька тисяч козаків Івана Богуна, що приєдналися до королівського обозу, не захотіли воювати, і, навіть, не пояснили причини свого рішення. Також у листі наводиться кількість жертв першого штурму, під час якого було вбито сто оберофіцерів, двісті

Московський стрілець XVII ст. Реконструкція

унтерофіцерів, дві тисячі солдатів та декілька десятків вищих чинів. За свідченнями автора, другий штурм відбувся 8 лютого. Вибух мін забрав життя багатьох жовнірів і офіцерів. Йохан просить у п. Любомирського призупинити облогу, бо польському війську конче були потрібні підкріплення і відпочинок.

В останньому листі від п. Samuela Czaplickiego до п. Lubomirskiego глухівський штурм згадується як прокляття, під час якого були вбиті тисячі солдат. Ті ж вояки, що вижили, змушені були відступати, ледь перебираючи ноги.

Облога Глухова 1664 р. без перебільшення є однією з найбільш масштабних військових операцій XVII ст., що проходили в межах сучасних українських кордонів. Її неодноразово вносили до переліку головних доленосних подій в історії України. Місто Глухів мало бути останнім форпостом польської армії на кордоні з Московією, натомість стало пасткою для Яна Казимира, який втратив тут п'ять тисяч військових.

Кохання з посвідченням

Людство упродовж всього свого існування не спроміглося дати відповідь на питання, що ж таке кохання. Абстрактні поняття важко втиснути у точні визначення, бо відчуття кожна людина сприймає по-своєму. Кохання може бути різним – солодким і гірким, легким і важким, безвідповідальним і нерозсудливим, але у будь-якому випадку щасливим, адже у закоханої людині проявляються найкращі риси його характеру, він стає романтиком і любить увесь світ. На жаль, наші почуття не бувають у стані постійної рівноваги – вони раптово виникають і поступово закінчуються, спалахуючи знову. Гірко відчувати, коли кохання полишає тебе, ще гірше – коли воно стає предметом знущання і насмішок.

Нещодавно глухівчанин Андрій Ключев приніс до редакції «Соборного майдану» витвір епістолярного жанру початку ХХ ст. – любовний лист селянина Дмитра Яценка до городянки Проні (можливо і Прокопівни). Вже на перший погляд, не знаючи змісту цього послання, можна зробити висновок, що адресат ставив неабиякі вимоги до його автора, адже лист написано грамотною мовою на механічній друкарській машинці. Чого це коштувало звичайному селянині – залишається тільки здогадуватися.

«Милая Проня!

Мне очень тяжело и неприятно стало, когда ты мне заявила, что если я не буду лечиться, то и не приходи ко мне. Сначала нужно было тебе узнать, чем я болен, а потом и говорить; но нет, ты этого не спросила у меня, а только посылаешь лечится. Мне лечение совершенно не нужно, а только нужны были твои добрые успокоительные

слова, от которых, я надеюсь, что был бы здоров, но ты этого не сделала, только больше растрожила еще не зажитую рану.

Последнее время я окончательно не могу понять тебя – говоришь какие-то странные слова, для какой это цели – неизвестно, ко мне будто-бы теряешь доверие, считая меня каким-то алкоголиком, которого, по-твоему мнению, и сыскать трудно. Ну что ж делать? Если я стал для тебя противным, то насильно заставляя проводить время со мной не буду, нечего тебе стесняться и говорить непонятные слова. Ты можешь сказать свободно, что я раздумала или в другом каком-либо роде, тогда я буду знать, что мне делать.

Прошу дать ответ непременно.
Уважающий тебя Д.А. Яценко
1918 г. апрель 4».

Можна б було поставити у цій історії крапку, якби до цього листа не додавалося посвідчення, видане трьома роками раніше.

«Удостоверение

Предъявитель сего Черниговской губ. Глуховского уезда, Марчихино Будской волости, м. Марчихиной

Посвідчення, видане Д. Яценку

Буды крестьянин Дмитрий Афанасьев Яценко под судом и следствием не состоял и в настоящее время не состоит и вообще поведения хорошего, в том Марчихино Будское Волосное Правление подписью и приложением печати удостоверяет 1915 г. марта 28 дня.

№1359

И. д. Писаря» У...

Ось так – хочеш, щоб тебе кохали, – маеш надати документ про свою цноту та моральність.

Підготував до друку
Олександр Мірошніченко

Газета «Соборний майдан»

Засновник — Національний заповідник «Глухів»

Свідоцтво про реєстрацію № СМ 390 від 06.02.2004 р.

Адреса редакції: м.Глухів Сумської обл., вул.Шевченка, 30, тел. 2-35-57, e-mail: dikz@ukr.net

Номер підготовлено до друку у науково-дослідному відділі заповідника

Верстка Віктора ІСАЄВА

Газета надрукована у АТ «Шосткинська міська друкарня»

м.Шостка, вул. Свободи, 69

Підписано до друку 22.12.2017 р.

Тираж — 500 примірників. Замовлення № 2304.

Редакція газети «Соборний майдан» запрошує до творчого співробітництва науковців, краєзнавців, любителів старовини

Електронна версія на сайті <http://nz-hlukhiv.com.ua/>

Редакційна колегія

Світлана ЖУКОВА

Юрій КОВАЛЕНКО

Ірина МОШИК

Олександр МІРОШНИЧЕНКО

Віктор ІСАЄВ

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО